

AVEL HON LENNEGEZH O C'HWEZHANÑ (54)

« Ma'z eo bet unton hol lennegezh dre ar stumm, ez eo bet ken unton all dre an awen. Ul lennegezh a relijion ez eo, evel n'eus hini all ebet marteze er bed a-bezh : en aridennad hir-spontus a werzennoù mat pe fall a zo bet legadet deomp gant hor misterourien ha kantikerien a bep eskopti e klaskfed en aner dek poz awenet gant kened ar maeziou, kan al laboused, pe ur soñj lik all bennak dizañjer a seurt-se. En enep : zoken pa fell d'ar barzh komz eus joa an natur, ne gavo keñveriadur nemet gant joa an iliz : miz Mae n'eo ket miz Mae an hini eo, met miz Mari. »

Re wir barnadenn Per Denez. Bezañ e voe unan eus hon aketusañ gouizieg war hon lennegezh, eñ hag a voe ivez skrivagner, barzh, politikour ar yezh koulz evel yezhoniour hag evel sokioyezhoniour. Me gav din e vefe mat adembann e holl raskridoù en ul levr, kement ha reiñ dimp e alberz dik war hon lennegezh, hon c'hevredigezh, hag o holl gemplezhadurioù. Ezhomm zo...

Ul lennegezh dindan ur veli doubl, a-benn ar fin : hini ar galloud kreiz, hini ar boe saveteiñ m'eo ar galleg hag e venedigoù, hag ivez hini un Iliz hollc'halloudek. Ar varzhoniezh, hini ar c'houlz-se, a-raok Gwalarn, n'eo ket bet ur varzhoniezh dieubiñ. Nann 'c'hat ! Er c'hontrol, ul lennegezh o startaat kadrenas an divlaz, an dibolitikel, met dreist-holl, ul lennegezh o tinac'h goanag, dazont, preder, daoust d'an trivliadoù klask treuziñ ar c'harkan houarnet mat en dro da c'hoùg hon hendadoù.

Koulskoude, evel merket gant Per, zo, en mesk ar greun hag ar pell, luc'hedennoù da reiñ ur spi a c'houloù d'hon lennegezh, d'ar c'houlz-se, forzh pegen skort e vefent. A-wezhioù dindan stummoù sebedennus, dic'hortoz...

Sellit, evel troidigezh, pe welloc'h azasadenn I-Mari Gwazdoue diwar an *Dies Irae* latin. Un I-Mari awenet hag akuit war an treiñ :

« An *Dies Irae* en brezhoneg

An dez-se 'vo dez a gounnar,
Pa vezo devet an douar ;
David hag ar Sibil en lâr.

Gwashat da spont a c'hoarvezo,
'Vit pouezañ pep tra pa deuo
Ar Barner bras eus an Neñvou !

An drompilh, gant ur son skiltrus,
Eus ar beziou a ray, fonnus,
D'an holl 'n em gaout dirak Jezuz.

Skoet 'vo ar marv ha pep tra,
Pa vo an holl dud en o sav,
'Vit respont d'ar Barner brasañ.

Ur levr, e-lec'h ma vo skrivet
Kement zo, a vo digoret ;
Ac'hane ar bed 'vo barnet.

Pa vo ar Barner azezet,
Pep tra kuzhet vo displeget
Hep kastiz 'vano netra 'bet.

Petra a lârin-me neuze,
Maleurus ? Da gaout piv 'in-me,
Pa 'nevo doan an den mat-tre ?

Ho kalloud 'ra krenañ, Doue,
C'hwi 'deurvez salviñ an ene,
Ma salvet, mammenn a druez !

Bêt soñj, Salver an tenerañ,
'Oc'h 'vidon diskennet amañ ;
N'am c'hollet ket en devezh-mañ !

Ouzh ma c'hask oc'h en em skuizhet,
War ar groaz 'vidon oc'h marvet,
Gret ne vo poan ken bras kollet !

O Barner leun a lealded,
Jezuz, pardonet ma fec'hed,
Araok dez ar varn, me ho ped !

Pec'het em eus, hen goût a ran :
Bremañ, gant ar vezh e ruzian ;
Diganeoc'h pardon a c'houlan !

Pardonet 'peus ar Vadalen,
Eus ar laer klevet ar bedenn,
Din roet Esperañs kristen !

Ma fedenn zo dister meurbet,
Mes mat oc'h, o ma Jezuz ; gret
En tan peurbadus 'devin ket !

Gret ma vin 'touez an dud salvet,
Pell-pell diouzh ar re villiget !
En ho tu dehou ra vin laket !

Pa vo an holl dud fall pladet,
Hag en tan da leskiñ stlapet,
Davet ar re vat ma c'halvet !

Me ho ped, d'an douar stouet,
Ma c'halon gant glac'har rannet,
Da gaout finvad ma sikouret !

Devezh a daeroù an dez-se,
Pa savo an den eus ar bez,
'Vit bezañ barnet gant Doue !

Pardonet, Doue, d'e ene !
D'an anaon paour, o Jezuz,
Roet diskuizh peurbadus ! »

E oa merket gant e zeskamant. Ret dezhañ tremen dre ar c'hentelioù er c'hloerdi bras, awenet gant un doare skolastegezh, o klask tizhout ur preder war ar vuhez. A-wezhioù prederouriezh, met nebeut-nebeut... Hon I-Mari en devo lezet ur barzhoneg all, kaer ha fromus, *Dirak ur bez* : ur berlezenn a from.

N'on ket sur zo un droidigezh all eus an *Dies Irae* en brezhoneg. Met, fez, ar skrid-se zo troet dimp kaer gant an I-Mari. Sellit, gant gerioù eeun, boutin marteze ? Met bepred komprenus evit tizhout kalon ha spered an dud. « ...em eus klasket dalc'hmat frealziñ ar c'halonou glac'haret, kuzuliañ ar

yaouankiz, ha kanañ kaerder ma bro Breizh-Izel », emezañ en e ginnig barzhonegoù-kanaouennoù.
« ...dalc'hmat frealziñ ar c'halonoù glac'haret... », ha surmat e oa e hini en o mesk... barzh gwir ma oa.

Sede just ur pozig bennak diwar ar skrid orin, d'am lennerien akuit pe akuitoc'h war al latin da c'hallout sevel o barn (ar skejoù war ar vogalennoù zo da verkañ pouez an ton-lavar) :

« Dies irae, dies illa,
Solvat saeculum in favilla,
Teste David cum Sibylla !
Quantus tremor est futurus,
quando iudex est venturus,
cuncta stricte discussurus !
Tuba mirum spargens sonum
per sepulcra regionum,
coget omnes ante thronum.
Mors stupébit et Natura,
cum resurget creatura,
iudicanti responsura.
Liber scriptus proferetur,
in quo totum continetur,
unde Mundus iudicetur. »

Un henskrud, sichennet en hon C'hrennamzer, awenet gant an daou Destamant ha pa vefent Kozh pe Nevez, enne ar roue David hag an Diskuliadur (an Apokalips mard eo welloc'h deoc'h). Un oberenn kanet en Rekiemoù e-leizh... Mozart, Fauré... *Dies irae, dies illa*... kañvaous ha meurdeus war un dro...

Anv zo eus ar Sibil. Ar Sibil-se zo dres hon hini, hon Sibil, hini Eritrea, bet oc'h ober un tamm weladenn en hon lennegezh kozh en ur reiñ diouganou awenerien an *Dies Irae*. Sellit amañ an tamm kentañ, lakaet en hon brezhoneg a herie :

« En sin ar varn, an douar hep arat,
En pep bro e c'hwezo ar gwad :
Ma teuo an neñvoù deroù mat,
Ur Roue a reno dreist pep oad.

Prezant, ha stumm, en kig humen,
E varno ar bed, hep retren,
Hag e welfont Doue o Roue plaen,
Heretik trist, ha gwir Gristen

(...)

An tan glaou en neñvoù a zeraouo
Hag an douar sor hag ar mor a zavoro
D'an ifern a-vern en em serno,
E berzhed du a remuo. »

N'em eus ket bet c'hoant de derriñ ho pennoù gant al latin zo lardet tro-dro d'ar pozioù brezhoneg. Forzh penaos e lâront ar memes tra. Hon I-Mari n'en devoa ket bet tro da c'hoût zo eus ar Sybilla, nann, ha daoust da se en devoa bet kizidigezh evit stummañ hag adstummañ ur skrid awenet gant diouganou honnezh. Dimeziñ entre meur a hengoun... n'int ket tout relijiel avat !

Hon I-Mari en devoa ivez intentet ar weledigezh zo en *Dies Irae*, rak eñ ivez e oa un *angry man*, daoust da garkan ar relijion, da garkan an Iliz hollec'halloudek a oa o terc'hel anezhañ divrall gant he lêrenn...

Gras da Ber, gras dezhañ c'hoazh, zo bet diskoachet un *Dies Irae* all embannet war Al Liamm. Al Liamm, mab pe merc'h Gwalarn, ingal zo, zo da lenn ha da adlenn. Pinvidigezh hon lennegezh zo enne o-daou, pinvidigezh stumm, memor, preder ha stourm. Hep hon lennegezh eo aner hon stourmoù evit ar yezh. Ul lennegezh maget gant ar meizadoù, anat, met ivez gant an hengounioù. Par ha par eo an danevelloù koulz hag ar gwerzioù. Traezoù bev hon lennegezh.

An *Dies Irae*-se zo dizanv. Miret a ra e weledigezh evitañ, sur, met digeriñ a ra meur a hini evidomp. Ur skrid da zerc'hel soñj anezhañ :

« *me oar kaout an aour melen, an aour touez al ludu hag an argant touez an drez, p'am eus kavet an tu.* Barzhaz Breizh, 136.

D'an deiz kentañ, ken aes e oa, ne rannas grik.
Kement a wazed, gant o fennoù du, a oa tro-war-dro
Dezhi, sorserez kozh, paket da vat ganto,
Ma oa ur bam sellet ouzh o maligornig
En o fenn o skrivañ diskan he flanedenn,
He doa gwelet pell oa e lagad ur gaouenn,
Nemet e oa re yen, a soñjas, 'vit mervel.

Antronoz, beure-mat, e krenas gant ar boan,
An hini 'doa gwelet war ur bern pennoù gleb,
Pennoù merc'hed disliv war ur gwele saotret,
Merc'hed gwallet, flastret, merc'hed digenedet,
Ar boan gwelet enno, goap ha geol ar boan,
Bremañ oa krog enni o krenañ dizehan,
Nemet ne lâras ger. Neuze oa tro an tan. »

Ur weledigezh. Petore liamm zo entre an daou *Dies Irae* ? Unan zo, meur a hini zoken. Da bep hini ac'hanomp d'o c'havout, hervez e drivliadoù, hervez e breder, hervez e soñjoù ha pan soñjer er finvezhioù diwezhañ pe ne reer ket. Komz diwar-benn ar fin zo komz eus an deroù, unan eus kentelioù hon gwengelou ivez ! Soñjit penaos eo savet steuñv hon Mojenn Kêr-Iz, tro-dro d'an distruj, d'an dismantr, d'ar fin ! Met gwengeliñ zo ivez goût zo un deroù, ur genel all goude ur mervel. Evel ma lâront, Gwendal Denez pe Alan Botrel : hep ar rummad kozh a varzhed divlaz, karkanet, ha kement zo, ne vije ket bet eus barzhed Gwalarn, na barzhed Al Liamm, anavezet pe dianav. N'eo ket ur burzhud, n'eo nemet un emskiant troet en un akt a stourm kreñv : an dieubiñ a dremen dre ar c'hrouiñ, ha krouiñ n'eo ket kopiañ....

Herve Bihan

Levrlennadur

Sybilla Erytraea de Iudicio, in An Novelov ancien ha devot, 1650, embannet gant Goulven Pennaod, Preder, 1984, pp. 172-175.

Yann-Vari Gwazdoue, *An Dies Irae En Brezoneg*, Kanaouenno en yez Treger, Sant-Brieg, 1909, pp. 106-108.

Gwendal Denez, *Rakskrid[où]*, in Abeozen, *Barzhaz 1837-1939*, 2 levrenn, 1987 & 1989, pp. 9-10 & 9-11.

Per Denez, *Hent hor barzhoniezh*, in *Barzhaz 1350-1953*, Al Liamm, 1953, pp. 7-13.

Dies Irae, Al Liamm, Niv. 19, 1950, p. 15.

Dies Irae, *Barzhaz 1350-1953*, Al Liamm, 1953, p. 133.